

O'ZBEK TILIDA YASOVCHI QO'SHIMCHALARNING MA'NO FARQLARI

Hamidova Bibigul Rabbimovna magistr,

Samarqand shahar 32-maktab oliy toifali ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi

bibiguluz88@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada o'zbek tilida yasovchi qo'shimchalarning

semantik farqlari va ularning konversion differensiyadagi o'zni ilmiy asosda tahlil qilingan. Yasovchi qo'shimchalarning turli so'z turkumlariga qo'shilishi natijasida yuzaga keladigan ma'no differensiyasi paradigmatic munosabatlar bilan uzviy bog'liq ekani ko'rsatib berilgan. Tadqiqotda sinonimik affikslarning semantik soylar hosil qilishdagi roli, affiksal polisemiyaning turkumlararo o'zgarishdagi ahamiyati va qo'shimchalarning paradigmatic tizimdagi o'zni ilmiy izohlangan. Natijada, yasovchi qo'shimchalar faqat yangi so'z yasash vositasi emas, balki turkumlararo semantik o'zgarishning asosiy omili sifatida ham namoyon bo'lishi aniqlangan. Ushbu xususiyatlar tilning semantik boyligini kengaytiradi va morfologik tizimning barqarorligini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: yasovchi qo'shimcha, konversion differensiya, semantik farqlanish, affiksal polisemiylar, sinonimik qo'shimchalar.

ABSTRACT. This article analyzes the semantic distinctions of derivational affixes in the Uzbek language and their role in conversional differentiation. It is

demonstrated that the semantic differentiation arising from the attachment of derivational affixes to various word classes is closely related to paradigmatic relations. The study explains the role of synonymous affixes in creating semantic nuances, the significance of affixal polysemy in inter-class transformation, and the paradigmatic functions of affixes in the lexical system. As a result, derivational affixes are considered not only as tools for word formation but also as key factors in semantic changes across word classes. These features contribute to the enrichment of the language's semantic system and the stability of its morphological structure.

Keywords: derivational affix, conversional differentiation, semantic distinction, affixal polysemies, synonymous affixes.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются семантические различия словообразовательных аффиксов в узбекском языке и их роль в конверсионной дифференциации. Показано, что семантическая дифференциация, возникающая при присоединении аффиксов к различным частям речи, тесно связана с парадигматическими отношениями. В исследовании раскрывается роль синонимичных аффиксов в создании семантических оттенков, значение аффиксальной полисемии в межкатегориальных преобразованиях и парадигматическая функция аффиксов в лексической системе. В результате словообразовательные аффиксы рассматриваются не только как средство образования новых слов, но и как важный фактор семантических изменений между частями речи. Эти особенности способствуют обогащению семантической системы языка и устойчивости его морфологической структуры.

Ключевые слова: словообразующий аффикс, конверсионная дифференциация, семантическое различие, аффиксальная полисемия, синонимичные аффиксы.

Kirish. Bugungi kunda tilimizda morfologik tizimga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki har bir so'z turli ma'no rang-baranglikka ega. O'zbek tilining morfologik tizimida yasovchi qo'shimchalar leksik va grammatik birliklar o'rtasida semantik chegaralarni belgilashda muhim o'rin tutadi. Bir xil turkumdagi yoki turli turkumlardagi so'zlarga qo'shilganda ular turli ma'no nozikliklarini yuzaga chiqaradi. Bu semantik farqlanish ko'pincha konversion differensiyani asosiy manbalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, ot yasovchi qo'shimchalarning ayrimlari jarayon nomini bildirsa (*-ish: yozish*), boshqalari shaxs yoki predmet nomini ifodalaydi (*-chi: yozuvchi*). Shunday qilib, qo'shimchalar semantik tizim ichida turkumlararo o'zgarish va ma'no differensiyasini belgilovchi vosita sifatida qaralishi mumkin.

Asosiy qism. Yasovchi qo'shimchalarning ma'no farqlari til tizimidagi paradigmatic munosabatlar bilan bevosita bog'liq. Konversion differensiyada ma'no nuanslari yangi so'zning qaysi semantik guruhga mansubligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Affiksali polisemiya ega qo'shimchalar turli kontekstlarda turli konversion yo'nalishlarni hosil qiladi. Sinonimik affikslar (masalan, *-lik* va *-kor*) konversion jarayonda bir xil turkumdagi so'zlarni turli semantik soyalarda hosil qiladi. Yasovchi qo'shimchalarning semantik differensiyasini aniqlash va uni konversion jarayon bilan bog'lash o'zbek tilidagi so'z yasash tizimining ichki mantiqini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Bu nafaqat morfologik nazariya, balki leksikologiya va semantika tadqiqotlari uchun ham muhim manba hisoblanadi.

O'zbek tilida yasovchi qo'shimchalarning ma'no farqlari va ularning konversion differensiyaga aloqadorligi ilmiy izohlarga qaraymiz:

1. Turkumlararo o'zgarish mexanizmi: Qo'shimchalar so'zning grammatik turkumini o'zgartirib, yangi sintaktik imkoniyat yaratadi (*o'qimoq — fe'l, o'quvchi — ot*). Bu konversionning morfem darajasidagi ifodasi hisoblanadi.
2. Semantik differensiya: Bir turkumdan ikkinchi turkumga o'tganda qo'shimcha yangi ma'no soylari hosil qiladi. Masalan, *-lik* qo'shimchasi do'stlik so'zida mavhum tushunchani bildirsa, yoshlik so'zida davr-holat ma'nosini beradi.
3. Sinonimik affikslar: Ayrim qo'shimchalar bir xil semantik maydonda raqobat qiladi, lekin ma'no ohangida farq qiladi (*mulk → mulkdor, mulkli; suv → suvli, suvdor*). Bu konversion differensiyaning semantik qatlamidir.
4. Affiksal polisemiya: Ba'zi qo'shimchalar ikki yoki undan ortiq turkumga o'tkazishi mumkin (*-lik: ot → ot: do'st-do'stlik, ot → sifat gul-gullik*), bu esa ularning konversion moslashuvchanligini ko'rsatadi.
5. Paradigmatik rol: Qo'shimchalar yordamida hosil bo'lgan yangi birliklar leksik tizimda o'ziga xos paradigmalarga kiradi, bu esa ularning til tizimidagi funksional o'rnini mustahkamlaydi.

Xulosa: O'zbek tilida yasovchi qo'shimchalar faqat yangi so'z yasash vositasi emas, balki turkumlararo o'zgarishning asosiy omili sifatida ham namoyon bo'ladi. Ularning ma'no farqlari va konversion differensiyadagi roli tilning semantik boyligini oshiradi hamda morfologik tomonlarini tizimli holatda ushlab turadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Asqarova, M. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006.

2. Jo'rayev, M. O'zbek tilining so'z yasalishi. – Toshkent: Fan, 1992.
3. To'xliyev, B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
4. Karimov, S. Tilshunoslik nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
6. А. Фуломов, А.Н. Тихонов, Р. Қўчқоров. Ўзбек тили морфем луғат. — Ўқитувчи нашриёти, 1977. — 399–457 б.
1. <https://www.natlib.uz>
2. <https://lib.uz>
3. <https://www.ulan.uz>
4. <https://academy.uz/uz/library>
5. https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/06/22/NamDU-ARM-7418-Tilshunoslik_asoslari.pdf
6. <https://www.ziyouz.com/kutubxona/category/9-o-zbek-adabiy-tili>